
Срђан Пириватрић
(Византолошки институт САНУ)

ПОСТАНАК СРПСКОГ КРАЉЕВСТВА И АУТОКЕФАЛНЕ ЦРКВЕ И ВИЗАНТИЈСКА ИСТОРИОГРАФИЈА*

Постанак српског краљевства 1217. и аутокефалне цркве 1219. године догодили су се на историјском плану обликованом последицама дуге династичке кризе у Византијском царству, праћене његовом фрагментацијом, а започете убрзо после смрти Манојла I Комнина (1180), као и новим успоном папске моћи, започетим понтификатом Инокентија III (1198), који је значајно утицао на збивања у већем делу византијског света. Споменути процеси доживели су врхунац своје врсте у крсташком освајању Константинопоља и оснивању тзв. Латинског царства и латинске патријаршије 1204. године, али су се наставили и у потоњим годинама.¹ Неопходан услов за краљевски чин Немањића, као и за организацију нове

* Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету* (бр. 177032), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О византијској династичкој кризи в. А. Stauridou – Zaphraka, *Η δυναστική κρίση στο Βυζάντιο, Η τέταρτη σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος*, еп. N. G. Mochonas, Аθίνα 2008, 147-163; о растакању Византијског царства пре 1204. године в. Р. Радић, *Обласни господари у Византији*, ЗРВИ 24-25 (1986) 151-290; као и одговарајућа поглавља у J.-C. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Paris 1990, са старијом библиографијом; о утицају успона папства на прилике у Југоисточној Европи в. G. Prinzing, *Das Papsttum und der orthodox geprägte Südosten Europas 1180–1216, Das Papsttum in der Welt des 12. Jahrhunderts*, Hrsg. v. I. Ernst-Dieter Hehl, H. Ringel und H. Seibert, Stuttgart 2002, p. 137–184; о крсташком освајању Константинопоља: *Urbs Capta. The Fourth Crusade and its Consequences, La IVe Croisade et ses conséquences*, ed. A. Laiou, Paris 2005. За положај Србије в. G. Prinzing, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204 – 1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, München 1972; Б. Ферјанчић, *Србија и византијски свет у првој половини XIII века (1204-1261)*, ЗРВИ 27/28 (1989) 103-148; Б. Ферјанчић – Љ. Максимовић, *Свети Сава између Епира и Никеје, Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. С. Ћирковић, Београд 1998, 13-25; Lj. Maksimović, *La Serbie et les contrées voisines avant et après la IVe croisade, Urbs Capta. The Fourth Crusade and its Consequences*, 269-282 (превод на српски: Љ. Максимовић, *Византијски свет и Срби*, ур. Т. Живковић, Београд 2008, 417-432); С. Пириватрић, *Византијски цар Алексије у првим житијима светог Симеона Немање*, ЗРВИ 53 (2016) 161-178.

помесне цркве, био је и претходно учвршћивање локалне српске династије и јачање капацитета њене власти. Крунисање Стефана Немањића за првовенчаног краља све српске и поморске земље увело га је у ред владара чија је формална једнакост извирала из њихове папске инвеституре, коју су у његовом случају обавили легати Хонорија III 1217. године. Држава Немањића се тим чином нашла унутар преклапајућих кругова - што теоретског, што практичног - утицаја политичких и црквених средишта византијског и западног света. Посвећење архимандрита Саве за првог архиепископа све српске и поморске земље, стицање аутокефалног статуса за нову помесну цркву, а потом и крунисање Стефаново управо руком архиепископа Саве у седишту архиепископије и крунидбеној цркви српских краљева у Жичи поставили су основу политичког система који ће у држави Немањића трајати током наредних стотинак и више година, све до царског чина Стефана Душана.²

Није нам намера да се у овој прилици усредсређујемо на споменуте догађаје, већ на питање односа византијске историографије према њима. Списи византијских историчара имали су понекад функцију званичне историографске верзије збивања из одређеног периода. То се свакако односи управо на Георгија Акрополита, чија Историја започиње бекством цара Алексија III из Константинопоља пред крсташима 1203. и њиховим освајањем града 1204. а за средишњи мотив има историју Царства у његовом малоазијском егзилу, изложену као историју његове обнове у Константинопољу као јединој правој престоници 1261. године, под Михаилом VIII Палеологом, догађај којим се текст и окончава.³ Акрополитов наратив је својеврсна похвала Михаилу Палеологу, обележен потребом за легитимизацијом његовог царског положаја, те је историја претходног периода изложена из тог основног угла, који је одлучујуће утицао на историографски критеријум, избор грађе, садржај наратива и пишчеву историографску херменеутику. Акрополит, по свему судећи, није учинио завршну редакцију свог списка, иако је то намеравао. Његово излагање зауставља се нагло на славном тренутку обнове Царства, али

² S. Pirivatrić, *The Serbs and the overlapping authorities of Rome and Constantinople (7th to 16th Century)*, *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22-27 August 2016, Plenary Papers*, Belgrade 2016, 223-240, 231-234.

³ Georgius Acropolites I-II, ed. A. Heisenberg, *Stuttgartiae* 1903 (=1978). У скорије време појавило се више превода Акрополитове Историје на савремене језике, праћених уводним студијама: Georgios Akropolites, *Die Chronik, Übersetzt und erläutert von W. Blum*, Stuttgart 1989; Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονική συγγραφή, Εισαγωγή – Μετάφραση - Σχόλια A. Panagiotou*, Αθήνα 2003; Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονική συγγραφή, Πρόλογος V. Katsaros, Εισαγωγή – Μετάφραση - Σχόλια Sp. Spyropoulos*, Θεσσαλονίκη 2004; Георгий Акрополит, *История. Перевод, вступительная статья, комментарии и приложения II. И. Жаворонков*, Санкт-Петербург 2005; међу њима се истиче студија Р. Макридис: *George Akropolites, The History. Introduction, translation and commentary R. Macrides*, Oxford 2007. За основна обавештења о аутору и његовом укупном опусу в. Н. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία, τ. Α', Β', Γ'*, Αθήνα 1992 (= *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner, I-III*, München 1978), Β', 282-288; Α. Καρποζελος, *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι Δ' (13^{ος} – 15^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2015, 32-43.

није јасно да ли се сам спис ту завршава, или је свршетак текста можда био уништен, попут неких других његових унионистичких списа који су синодском одлуком спаљени 1283. године.⁴

У Акрополитовом тексту мало је података који се тичу српске историје, они су одавно уочени и у много наврата коришћени и коментарисани.⁵ У таквим, „позитивним“ приступима грађи која се у Акрополитовом спису налази изостајао је „негативни“ прилаз и осврт на теме које нису заступљене, мада би се, са становишта савременог истраживача, могло очекивати да јесу. Чињеница да у Акрополитовом спису нема говора о постанку српског краљевства за познаваоце његовог дела и његовог историографског критеријума можда и није зачуђујућа, за разлику од чињенице да он не спомиње ни посвећење првог архиепископа за српску државу, као ни доделу аутокефалног статуса новој помесној цркви, догађаја у којем су и цар и патријарх имали кључну улогу, а чији се детаљи данас реконструишу углавном из Доментијановог Житија светог Саве и нешто позније Теодосијеве метафразе. Уколико се заступљеност Акрополитових српских тема упореди са количином и квалитетом бугарских, уочава се неравнотежа у корист бугарских тема.⁶ Она је свакако изазвана природом и интезитетом никејско-бугарских односа, обележених брачним савезима, заједничком границом и такмичењем у обнови царства, које је трајало до уговора у Лампсаку 1235. године, склопљеног између Јована III Ватаца и Ивана Асена II, када су бугарској цркви признати ранг патријаршије и аутономија. Уговор у Лампсаку био је за Акрополита значајан догађај и добио је значајан простор у његовом спису, при чему посебно треба истаћи готово равноправни литерарни третман Ватаца и Асена, најпре њихову једнаку и заједничку титулатуру у збирној формули „цареви“, као и околност да је од страних владара једино Асанова смрт добила посебан

⁴ За дискусију о проблему в. *Acropolites, Macrides*, 31-34, уз напомену да не може бити искључено да је Акрополит писао своје дело у Константинопољу пред крај живота (а умро је лета 1282), и да је Историја укључивала и догађаје после 1261. године. С друге стране, постоји и мишљење да је Акрополит зауставио излагање на обнови Царства управо стога да би избегао да у своју историју унесе детаље о савременим догађајима који су оспоравали легитимитет владавине Палеолога, као што је то била тзв. Арсенијева схизма, в. *Karpozelos, ibidem*.

⁵ У научној литератури најчешће је коришћен Акрополитов податак о походу краља Уроша у области никејског царства у Македонији и његовом освајању Кичева, в. К. Лиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952² (превод на српски издања из 1911. са допунама Ј. Радонића); *Историја српског народа I*, ур. С. Ћирковић, Београд 1981, 341-356 (С. Ћирковић, *Српске и поморске земље краља Уроша I*); Б. Ферјанчић, *Србија и византијски свет у првој половини XIII века*, 141-143; Р. Радић, *Георгије Акрополит и Срби, Краљ Владислав и Србија XIII века*, ур. Т. Живковић, Београд 2003, 89-97, 94; обично се узима да је Урош том приликом освојио Скопље, мада није јасно због чега би то Акрополит прећутао; за проблем хронологије Урошевог освајања Скопља в. С. Пириватрић, *Једна претпоставка о пореклу бугарског цара Константина Асена „Тиха“*, ЗРВИ 46 (2009) 313-331, 325-327. Недавно су поједина Пахимерове вести о Србима и Бугарима анализирале са аспекта литерарних стереотипа, в. Радић, исто, 94-96; као и литерарног критицизма уопште, в. В. Станковић, *Бугарска и Србија у делима Георгија Акрополита и Георгија Пахимера*, ЗРВИ 46 (2008) 179-200, 182-187.

⁶ В. Станковић, исто, 182 сл.

опис, што је тема иначе резервисана само за византијске цареve.⁷ Разуме се, основни Акрополитов критеријум у приступу српским и бугарским темама јесте њихов значај за историју никејског периода Царства, одатле је очекивано његово потпуно прећуткивање папског чиниоца у значајним догађајима везаним за бугарске и српске владаре, као што је њихово крунисање преко папских легата 1204. односно 1217. године или папина црквена политика према Бугарској и Србији. Исто, разуме се, вреди и за крунисање Стефаново руком првог српског архиепископа у Жичи.⁸ Акрополит је, по природи свог положаја у византијском друштву, али и као заинтересовани проучавалац историје Царства у малоазијском егзилу, морао о српско-византијским односима знати много више него што је написао. То се јасно види у до данас сачуваном делу његовог реторског опуса, где су посмртном говору цару Јовану III Ватацу из 1254. године налази занимљива и важна референца на савремене односе никејског и српског двора.⁹ Ипак, и један податак из Акрополитовог историографског списка, наоко недовољно прецизан, чини се да стоји у непосредној вези са прећутаном темом успостављања блиских односа српског и никејског двора у време рукоположења првог српског архиепископа.

Пре него што се осврнемо на тај исказ, потребно је нагласити да је за средишњу тему његовог наратива - а то је обнова царства Римљана у Константиновом граду под Михаилом Палеологом као легитимним владаром – личност Алексија III Анђела од кључног значаја. Акрополит га је представио као легитимног цара – уз његово име он ставља царску титулу, а изоставља је испред Алексија IV и Алексија V. Алексије је, према Акрополиту, изјавио: „Давид се спасао бекством“, објављујући тако своју намеру да се врати на престо.¹⁰ За Акрополита је, дакле, положај цара Алексија и после напуштања престола био легитиман исто колико и цара Давида у контексту свете старозаветне историје, иначе личности која је у византијском политичком појмовнику била једна од честих али и најснажнијих референци, радо коришћених у реторској фигури поређења (σὺγκρίσις) царева са истакнутим узорима. Акрополитово интересовање за Алексија Анђела, личности од које и почиње своје историјски наратив, описом узрока који су довели до освајања Константинопоља, од значаја је

⁷ Acropolites I, 48-52, 64-65; Acropolites, *Macrides*, 90-92; уп. Станковић, исто, 185. О обнови бугарске патријаршије в. В. Гюзелев, *Възобновяването на Българската патриаршия през 1235 година в светлината на историческите извори, Великите Асеневици. Сборник с доклади от конференция, посветена на 830 години от въстанието на братята Петър и Асен, началото на Второто българско царство и обявяването на Търново за столица на България и 780 години от легитимното възобновяване на Българската патриаршия*, Велико Търново 2016, 155-169.

⁸ Церемонију Стефановог крунисања у Жичи детаљно анализира С. Марјановић – Душанић, *Српски успон на краљевство – тумачења и значења обреда крунисања* (текст је написан за зборник „Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића“, чије издање је у припреми).

⁹ Acropolites II, 18. Податак је у српској науци одавно уочен и укључен у планирани пети том едиције “Византијски извори за историју народа Југославије”, а први га је недавно коментарисао В. Станковић, исто, 186.

¹⁰ Acropolites I, 6.

за извођење и утврђивање легитимитета Ласкариса, а одатле и Михаила Палеолога, иначе Алексијевог праука.¹¹ Легитимитет Ласкариса почивао је на његовој титули деспота и сродству са царем Алексијем, у чије име је и започео са запоседањем области на северу Мале Азије и учвршћивањем власти у њима. Цар Алексије III Анђео био је на известан начин средишња личност првих поглавља Акрополитове историје. У оквиру једног исказа, обележеног навођењем царске титуле испред имена Алексија III и њеним изостављањем испред имена Алексија IV и Алексија V, Акрополит се осврнуо на удаје његових кћери. Наиме, Алексије (V) Дука је, у намери да се повеже са царем Алексијем (III) Анђелом, склопио брак са његовом најмлађом ћерком Евдокијом, коју је отац својевремено удао за „краља Србије“.¹² Овакви просопографски детаљи чести су у Акрополитовом спису и један су од показатеља значаја сродничких односа у тадашњем свету уопште. Пажњу привлачи титула „краља“ (κράλης), грецизирани облик угарске а касније и српске владарске титуле, која, међутим, како из сачуваних докумената царске канцеларије изгледа, у време када Акрополит пише није била у званичној употреби.¹³ Дословно узето, Акрополит заправо антедатира Стефанову краљевску титулу, добијену 1217, у време брака са Евдокијом, окончаног неких петнаест година пре тога. Једноставно објашњење било би да је титула краља споменута као последња Стефанова титула и претежнија од великожупанске, и да је Акрополит или превидео да је ствар стајала другачије или није давао на значају историчарској акрибији, навевши, стога, смо последњу Стефанову титулу. Треба ипак рећи да ова друга могућност не стоји у складу са његовим односом према титулама, посматрано кроз текст Историје у целини. Акрополит је, управо супротно, задивљујуће прецизан када се ради о промоцијама, унапређењима и додељивањима титула.¹⁴

Могуће је, стога, и другачије објашњење за привидну анахроност наведеног податка. Он може бити схваћен и као показатељ чињенице да је Стефаново некадашње сродство са царем Алексијем III и после његовог крунисања за краља имало значаја за односе никејског и српског двора. У том смислу он представља одраз, додуше – не сасвим веран, обостраног, српског и византијског, схватања о међусобном односу владара и њиховој хијерархији, заправо породици владара, актуелизованог током Савиног боравка у Nikeји 1219. године. О том је схватању остало експлицитног трага у Доментијановом Житију светога Саве, где је оно сажето кроз

¹¹ Acropolites, *Macrides*, 79-81. За место које је цар Давид имао у византијским политичким схватањима као узор харизматичног владара, посебно приликом смене на престолу, в. D. Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought In Byzantium, 1204-1330*, Cambridge 2006, 127-130.

¹² Acropolites I, 9.

¹³ У повељи Михаила VIII за Хиландар из априла 1271. краљ Стефан Урош титулиран је као ῥήξ, в. *Actes de Chilandar, I*, ed. M. Živojinović, V. Kravari, C. Giros, Paris 1998, no. 8, 126-128.

¹⁴ P. Макридис примећује да је Акрополит желео да остави утисак своје незаинтересованости за титуле, а да је у стварности било управо супротно; детаљније, у контексту реконструкције његовог животног пута, в. у Acropolites, *Macrides*, 19 sq.

карактеристичан термин којим је означено њихово сродство. Према Доментијану, богоносни кир Сава је у Хиландару „примио богоразумни савет... и отишао на исток, свом пријатељу (свату) цариградском цару кир Теодору Ласкару“ и од њега затражио да као цар заповеди патријарху да посвети архиепископа за земљу његовога отачаства.¹⁵ Савино обраћање цару, најпре као господару Свете Горе а потом и као господару васељенске цркве, подразумевало признавање његовог аутентичног „византијског“ царског ауторитета, неокрњеног чињеницом да су и цар и патријарх били у егзилу, а такав однос изражен је необичном титулом „цар Цариграда“.¹⁶ Пажњу привлачи Савино ословљавање цара као пријатеља, у оригиналу свата. Мада мрежа сродничких односа владајућих породица не може бити до краја и у свим детаљима реконструисана на задовољавајући начин, јасно је да је њихово сродство могло ићи само преко личности цара Алексија III Анђела. Сродство кућа Немањића и Анђела Комнина, успостављено браком Стефана и Евдокије још за власти Стефана Немање, имало је много значајних последица док је тај брак трајао (а раскинут је најкасније почетком 1202. године), али и у годинама после њега.¹⁷ У недавном осврту на однос најстаријих житија светог Симеона Немање према личности цара Алексија, укључујући ту и савремени епиграфски материјал, изнели смо неколико запажања о вероватном квази-конститутивном значају Алексија Анђела у српској држави, од времена Савиног повратка са Свете Горе и преноса моштију светог Симеона са Хиландара у Студеницу (1207) па до Алексијевог нестанка са историјске сцене после изгубљене битке против свога бившег зета (1211. године).¹⁸ Као контрапункт споменима Алексија III као „грчког цара“ у ктиторском натпису у католикону манастира Студеница и ктиторском житију преподобног Симеона од светог Саве написаном око 1210. године, у другом, светитељском житију Симеона Немање, које је његов средњи син Стефан написао 1216. године, наилазимо на својеврсну *damnatio meto- giae* на овог владара. У тексту нема спомена ни цара Алексија ни за њега везаних карактеристичних догађаја које описује Савино ктиторско житије Симеона Немање, као ни њиховог сродства. Штавише, спомен Хенрика Фландријског у светитељском житију Симеона Немање као савременог „грчког цара“, последњег у низу који почиње са Манојлом Комнином, као и сам спомен латинског цара као грчког - за разлику од ктиторског житија, где се појмови латинске власти и грчког царства разликују и супротстављају, а не изједначавају - показују да су се у Стефановој држави у међувремену догодиле значајне промене на политичком и идеолошком плану. Карактеристичан спомен Хенрика Фландријског у светитељском

¹⁵ Доментијан, Житије светог Саве, пр. Т. Јовановић, прев. Љ. Јухас-Георгиевска, Београд 2001, 192–193.

¹⁶ Љ. Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин у средњовековним изворима*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 215-227, 221.

¹⁷ Хронологији и историјском контексту уговарања и раскидања овог брака намеравамо да посветимо посебан текст.

¹⁸ Пириватрић, *Византијски цар Алексије у првим житијима светог Симеона Немање*, 169-171.

житију Симеона Немање схваћен је као последица његовог признања за „грчког цара“, вероватно непосредно по последњем од његова два похода на Стефанову државу, који се догодио убрзо после Васкрса 1215. или 1216. године.¹⁹ Недуго потом, великог жупана Стефана је 1217. године легат папе Хонорија III крунисао краљевским венцем послатим из Рима, што је његову државу учинило једном од папских краљевина. После проглашења православне аутокефалне архиепископије на територији Стефанове државе, делатношћу светога Саве у Никеји 1219. године, личност Алексија III враћа се у репрезентативне историјско-меморијалне текстове, какви су натписи у црквама и хагиографски списи.²⁰ Немањин а потом Стефанов сроднички однос према цару Алексију Анђелу био је за архимандрита Саву крајегуаони камен на којем је почивао положај српског владара и његове државе у међународном поретку, а посебно у византијском свету, чије је средиште била личност тзв. грчког цара. Треба истаћи да је обраћање архимандрита Саве цару Теодору са молбом да нареди свом патријарху да посвети једнога од његове сабраће за архиепископа свих српских и поморских земаља значило и признање Ласкариса за легитимног „грчког цара“, то јест, у српској терминологији онога времена, „цара Цариграда“. То је за никејског владара било од изузетног значаја у борби за римско-византијско наслеђе, у којој су му супарници били епирски господари, који ће убрзо и сами посегнути за насловом „цара Римљана“, а потом ће такве своје претензије, на свој начин, исказати и бугарски цар, сматрајући се за „цара Бугара и Грка“. Савино обраћање било је од једнаког значаја и за дугогодишња настојања да никејски патријарх буде широм византијског света прихваћен као *de iure* константинопољски и васељенски патријарх. Наиме, консолидација патријаршије у Никеји била је сложен, а у извесној мери и неизван процес.²¹ Најзад, Сава се, треба на то подсетити, пред царем и патријархом појавио као представник манастира Хиландара, разуме се и Свете Горе уопште. То је и најстарији познати пример да је Света Гора признала византијске ауторитете цара и патријарха у егзилу.²² Све у свему, по окончању Савине мисије је политика обнове царства, коју

¹⁹ исто, 171-173.

²⁰ Карактеристичан пример је натпис са царевим именом у католикону манастира Милешева. За различита схватања о односу натписа и непрепознатљиве представе византијског цара на супротном зиду католикона в. В. Ђурић, *Српска династија и Византија на фрескама у манастиру Милешеви*, Зограф 22 (1992) 13-27, 17-20; Г. Суботић - Љ. Максимовић, *Свети Сава и подизање Милешева, Византијски свет на Балкану*, I, ур. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 97-109, 99-100.

²¹ Детаљније у Р. Gouaridis, *Édification du patriarcat à Nicée, The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison. Proceedings of the International Conference Vienna, September 12th – 15th 2012*, ed. С. Gastgeber, Е. Mitsiou, J. Preiser Kapeller, V. Zervan, Vienna 2017, 25-30.

²² Уп. М. Живојиновић, *Света Гора у доба латинског царства*, ЗРВИ 17 (1976) 77-92, 86.

је започео Теодор Ласкарис, наставили је његови наследници, а с успехом окончао Михаило VIII Палеолог ослобођењем Константиновог града од Латина лета 1261. године, добила свој ослонац у држави српског краља.²³

Због чега је онда Акрополит из свог дела изоставио осврт на тај догађај, значајан и за обнову Царства? Одговор се може потражити у политичким приликама доба у којем је Акрополит писао своје дело. Додуше, време настанка његове Историје само је приближно познато, те запажања која следе могу бити корисна и у том погледу.²⁴

Покушај цара Михаила Палеолога да успостављањем сродничких односа са краљем Урошем, удајом своје кћери Ане за његовог сина Милутина, чвршће веже српски двор за интересе Царства завршио се, као што је познато, неуспехом.²⁵ Мада читав сплет догађаја који су претходили и уследили овом неуспеху византијске дипломатије заслужује да буде поново размотрен, треба приметити да је његова важна последица на плану црквене политике била укидање аутокефалне помесне српске цркве, хрисовуљом Михаила Палеолога из јула 1273. године, којом је обновљена јурисдикција Охридске архиепископије у опсегу у којем ју је у своје време утврдио цар Василије II око 1020. године.²⁶ Теоретска обнова старих граница Охридске архиепископије укидала је, такође теоретски, српску Жичку архиепископију, док је бугарској Трновској патријаршији одузимала неколико епископија на њеним источним границама, при чему је само њено седиште остало ван домаћаја овог Палеологовог преуређења црквених прилика. Царев чин био је део његове политике уочи склапања Лионске црквене уније 1274. године, у шта на овом месту није потребно детаљније улазити. Чињеница да је управо Георгије Акрополит био најважнији царски чиновник ангажован на склапању црквене уније – најзад, он ју је у царево име и потписао – свакако стоји у прилог претпоставци о могућем утицају савремене политике на његов историјски критеријум. Другим речима, из његове историје изостављен је спомен на оснивање помесне цркве која је у време припрема за склапање црквене

²³ Д. Оболенски, *Шест византијских портрета*, Београд 1991, 153-157. За проблем обнове Царства уопште в. Р. Guran, *From Empire to Church, and back. In the aftermath of 1204*, *Revue des Études Sud-Est Européenes*, XLIV, 1-4 (2006) 59-69.

²⁴ *Terminus post quem* је, разуме се, 1261. година, а према новијим мишљењима, и 1267. година, тј. уговор у Витербу; уп. напомену бр. 4.

²⁵ Georges Pachymérés, *Relations historiques I-V*, ed. A. Failler, Paris 1984 – 1999, II, V/6, 453-456. За хронологију византијског посланства (после априла 1271. године) в. S. Pirivatrić, *History behind its picture: Pachymeres' report on a Byzantine-Serbian royal marriage project*, *Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies, London 21-26. August 2006, Volume III, Abstracts of Communications*, London 2006, 13-14.

²⁶ Текст повеље цара Михаила VIII Палеолога: Βασίλειος ἡ γράμματα, *Описаније греческих рукописај монастиря Святой Екатерины на Синај*, Т. I, ed. В. Н. Бенешевича, С.-Петербургъ 1911, 542-554. За датум в. D. J. Birnbaum, *A Slavic Translation of the Ochrid Chrysobull of 1273*, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef Nominatae. Dissertationes Slavicae, Sectio Linguistica* 21, 1990, 267-284; уп. A. E. Müller, *Zur Datierung des Chrysobulls Michaels VIII. für Ochrid: nicht August 1272, sondern Juli 1273, Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, Hrsg. L. M. Hoffmann, unter Mitarbeit von A. Monchizadeh, Wiesbaden 2005, 427-432.

уније царском одлуком укинута. Са бугарском црквом ствари су стајале другачије – царева повеља из 1273. није укидала Трновску патријаршију већ смањивала њен опсег, а читав сплет догађаја који су се завршили признавањем њене аутономије (аутокефалије) 1235. године били су, како је већ истакнуто, значајан догађај за царску историју, најпре због тада успостављеног сродства Ватаца и Асена.

Акрополитово ћутање о царском пореклу српске помесне цркве није једини моменат у којем се препознаје утицај савремене политике на његов историографски критеријум. За њега је и кратки исказ о походу војног одреда „архонта Срба“ (Урош I) на Кичево (1257. године), до којег је дошло на вест о „устанку отпадника Михаила“ (Михаило II Епирски), био повод једну општију примедбу о карактеру Срба. То је „род вероломан, који никада није захвалан за учињено добро, већ за малу добит одбацује и гази пехар пријатељства (τὸ φιλίας ...κύπελλον)“.²⁷ Недавно је изнето мишљење да и ово место код Акрополита спада у групу стереотипних оцена о другим народима, као на пример о Бугарима, за које он такође каже да су вероломни.²⁸ Требало би указати на још једно могуће тумачење. Уколико је Акрополит, као што је напред речено, писао своје дело у време када је услед промене односа снага на српском двору пропао византијски план за савез и сродство са српским краљем, онда је та околност могла изазвати његову стереотипно уобличену оцену о српској вероломности.

Srdan Pirivatrc

(The Institute for Byzantine Studies, SASA)

THE BIRTH OF THE KINGDOM OF SERBIA AND THE AUTOCEPHALOUS
CHURCH AND BYZANTINE HISTORIOGRAPHY

This research highlights certain peculiarities of the most important Byzantine historical writings of the Nicaean period of the Roman-Byzantine Empire, the History of George Akropolites, which at the time represented a form of official historiographical version of events from the period of the birth of the Serbian kingdom and autocephalous Church. The quantity and character of Akropolites's information on the Serbs must naturally be compared with the place taken by the Bulgarians in his writings. The striking imbalance in the attention paid to the Bulgarian as opposed to the Serbian affairs in Akropolites's narrative is proportional to the intensity of political relations that the empire, in its exile in Asia Minor, had with Bulgaria and with Serbia. Similarly, bearing in mind the writer's historical criteria, it is understandable that we find no mention in his history of the political influence of the papacy in Bulgaria or in Serbia, the peak of which was the crowning of the respective sovereigns as kings by papal legate in 1204 and 1217. We also notice that Akropolites mentions the role of the Nicaean emperor in confirming the rank of the Bulgarian patriarch and the granting of autonomy to the Bulgarian Church in 1235 in the context of his already detailed account of the establishment of dynastic ties between Nicaea and Bulgaria with the treaty of Lampsakos in 1235. In contrast, he does not mention the role of the Nicaean emperor in the investiture of the first Serbian Archbishop in 1219, even though this event was of the utmost

²⁷ Akropolites I, 145.

²⁸ Радић, *Акрополит и Срби*, 94-95; Akropolites, *Macrides*, 90-92.

significance for the affirmation of the imperial and patriarchal authority, in exile after 1204, and thus for the restoration of the empire in general. As a natural consequence of his position in Byzantine society, and moreover as an interested student of the history of the empire in exile, Akropolites without doubt knew far more about Serbian-Byzantine relations than he chose to write down. In the context of a statement about the daughters of Alexios III who was important figure in the narrative strategy which supports the legitimacy of the architect of the restoration of the empire – Michael VIII Palaeologus, Akropolites mentions the marriage of the Emperor's youngest daughter, Eudokia to the "king of Serbia", solemnized at the latest by early 1202. This anachronistic mention of the title of Stefan Nemanjić can be understood as an indication of how important Stefan's erstwhile family ties to Emperor Alexios III were to relations between the Serbian and the Nicaean courts at the time when he was already a coroneted king. By this mention, certainly without direct intent, Akropolites echoes the bipartisan Serbian and Byzantine understanding of the relationship between the rulers and their hierarchical positions in the family of sovereigns established during Sava's visit to Nicaea in 1219, about which we have more substantial information from the Serbian sources. However, the complete absence of any mention of the visit of the first Serbian Archbishop in 1219 can be seen as a result of the influence of contemporary politics on the writer's historical criteria. The status of the Serbian Church clearly played a part in relations between Serbia and Byzantium during the crisis of the church union and the attempt by Michael Palaeologus to return the Serbian King Uroš to the imperial fold with a marriage alliance between the Emperor's daughter Anna and the King's younger son Milutin, with the proviso that he inherited his father's throne. After the failure of these negotiations, in July 1273, the Emperor issued a charter to the Archbishop of Ohrid which, indirectly and theoretically, terminated the Serbian Archbishopric. It is this context which, in all likelihood, led Akropolites to make the stereotypical assessment which cannot be said to arise naturally from the overall thrust of his History, given in his description of the campaigning of the Serbian leader in Byzantine territory in 1257, according to which the Serbs were a treacherous and never grateful race who despise the cup of friendship.